

Рецензія

на Книгу 116 з історико-бібліографічної серії «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії»

Вергунова Віктора Анатолійовича

«Культура боліт та луківництва в українському Поліссі: професор Олексій Степанович Шкабара (1886 – 1959)»

В даному виданні (Вінниця: ТВОРИ, 2020. 88 с.) автор здійснив цілісний історико-науковий аналіз діяльності професора О.С. Шкабари, його наукової спадщини, внеску в становлення й розвиток сільськогосподарської дослідно-меліоративної науки та освіти, використовуючи методологію дослідження, яка ґрунтується на принципах історизму, об'єктивності, застосуванні історико-порівняльного, біографічного, статистичного методів, а також методів персоналізації та джерелознавства й архівного аналізу документів.

Здавалосьь, автор зробив усе, що зміг. Книга побачила світ і поповнила скарбничку імен вітчизняної сільськогосподарської науки, які повернулися із забуття.

Однак, **«Ми живемо в країні з непередбачуваним минулим.»** («Підроблена історія» із циклу науково-документальних кінофільмів – проект телеканалу «Мега»).

В.А. Вергунов з позицій соціальної історії керується новаторським способом досліджень, озброївшись нетрадиційним багатограним інструментарієм. Для офіційної історії такий кут зору на минуле був неважливим, несуттєвим, а то і зовсім відкидався. Не кожному під силу цей своєрідний, більш гостріший і насичений найсучаснішими методиками спосіб розгляду реальної історії минулого. Завдяки такому підходу з-під пера автора світ побачила не одна книжка, було повернене не одне забуте ім'я, поновлено шлях до наукової спадщини наших вітчизняних вчених.

Соціальна історія, вбачаючи у вивченні минулого власну особливу нішу, не відкидає правомірність розробок будь-яких підходів та наукових побудов. Однак, вона виступає проти абсолютизації одного якогось визначеного чи

дискримінації інших напрямків, адже сама соціальна історія є результатом міждисциплінарного синтезу та відкрита для удосконалень, постійно збагачуючись досягненнями – як різних напрямків історії, так і суміжних наук: біографічна історія, мікро історія, історія емоцій, історична антропологія, соціологія, етнологія, демографія, історія повсякдення (або ж “життєва” історія) і т. д. Все це має виняткове значення для подальшого переосмислення історії країни, котра безпосередньо впливала на розвиток тих подій повсякдення і людей, які брали в них участь, що зафіксовані в архівних документах і таким чином сьогодні відкривають широке поле для дослідницької справи.

Кожний із напрямків, що входять у сферу соціальної історії, має певні особливості формування джерельної бази і прагне до розробки власного методичного інструментарію. Разом з тим, для фахівців у вище зазначених галузях наук притаманні соціально-історичні пріоритети, що і дало у свій час відомому історіографу Георгу Іггесу можливість навіть об'єднати їх під терміном “історики, котрі зорієнтовані на дослідження соціальної історії” (“social history-oriented historians”).

На жаль, багато питань соціальної історії не можливо виміряти при допомозі традиційних методів. Та і розуміння людьми минулого відбувається по-різному – воно доступне лише на рівні мікроаналізу “великих” історичних тем, де “велике” неодмінно зіштовхнеться із реаліями колишньої дійсності і пройде випробування на істинність.

На сучасному етапі програма та інструментарій даного напрямку розширюється все більше, переплітаючись з іншими течіями, як от із мікро історією і біографічною історією. В.А. Вергунов, досліджуючи життєвий і творчий науковий шлях Шкабари О.С., в логіці реконструкції минулого здійснив перенос центру ваги на вміння “побачити велике у малому”. Отакі мікро історичні підходи, які орієнтують на вивчення реальної соціальної практики минулого, що розгортається через індивідуальне та унікальне, через

життя і вчинки конкретної людини, через функціонування малих соціумів, мають першочергове значення для досліджень радянського суспільства.

Пізнати життя суспільства при тоталітаризмі можна тільки через мікро історію, через детальне вивчення біографій конкретних людей – ще й дійти до висновку про розміри того “простору свободи”, в рамках якого людина могла діяти. Тобто, в якій мірі поведінка людини сталінської епохи залежала від неї самої та від державної машини і, як вписувався “простір свободи” в одноманітну утилітарну схему: “гвинтик історії” – “стимул-реакція”, чи все відбувалося набагато складніше.

Реконструктивний підхід, який для соціально-історичних досліджень минулого передбачає створення методики збору прямої та додаткової інформації, має винятково велике значення у застосуванні його щодо відтворення специфіки радянської доби у 1920-1930 роках ХХ ст. Значна частина соціально значимих подій цього періоду (як і імен людей, викреслених з історії, чи просто забутих) прямо не відображена в доступних джерелах. Вони або ж просто не збереглися у зв'язку з пріоритетністю розміщення на постійне зберігання в архівах певного переліку документів, або в результаті знищення матеріалів під час війн, або як наслідок масових репресій чи макулатурних кампаній та ін.

Відчувається, що у текстовому викладі про визначного вітчизняного вченого з культуртехніки та лукивництва в українському Поліссі Шкабару О.С. автор зіштовхнувся з багатьма труднощами у пошуку, зборі і систематизації потрібних матеріалів. Здобутої ним джерельної бази вистачило для книжки, з якої читач зможе скласти узагальнене уявлення про те, хто такий Шкабара і ким він був для свого часу. Однак, як не раз відзначає в книзі сам Вергунов В.А., в життєписі О.С. Шкабара є ще багато не з'ясованих моментів через брак об'єктивної інформації. Сміливцям, щоб розвинути тему, буде над чим попрацювати ...

До згаданих автором посилань на мої дослідження в «Хроніках ВИШ-у 1930-1931 рр.» хочеться дещо додати, що туди не увійшло через показ

короткочасного моменту історії, коли Київський інженерно меліоративний інститут 22 червня 1930 р. стає автономним вищим навчальним закладом академічного типу після розформування Київського сільськогосподарського інституту на низку інститутів сільськогосподарського профілю. Дані доповнення можуть розширити рамки текстового викладу про організаційно-викладацьку діяльність О.С. Шкабари в навчальному закладі в період 1923-1931 рр. або проілюструвати постать вченого через його суспільну активність і «видноту» серед колег та авторитет середовищі науковців.

Прізвище Шкабари О.С. у наявних документальних фондах музею історії НУВГП вперше зустрічаємо у «Відчитній анкеті Ч.1 на 1 лютого 1924 р. до Укрголовпрофосу» [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 2, д. 1081, л. 80]. В цьому документі О.С. Шкабара зазначений помічником Керуючого по навчальній частині. Керуючим Київським меліоративним технікумом (КМТ) наразі був О.Я. Вітров.

В II розділі згаданої анкети подано загальні відомості про викладацький склад, в яких Шкабара на 17-й позиції у списку «навчителів». Для викладання лукознавства і болотознавства має 4 години в тиждень. В графі «Фах» - прочерк, як і в «Партійність» та «Час вступу до праці». Стаж роботи – 6 років.

На листі 81 цього ж документу в III розділі є «Загальні відомості про господарське життя КМТ і Профшколи», де в п. 5 зазначено, що Київським Окрземуправлінням «...одведено Меліотехнікуму земля в кількості 66 десятин при м. Семіполках, актом відводу від 13 червня 1923 р.». В експлікації розписано: 1. Під садибою – 7 дес., 545 кв. саж.; 2. Парком – 5 дес., 1285 кв. саж.; 3. Садам – 5 дес., 788 кв. саж.; 4. Городом – 1 дес., 874 кв. саж.; 5. Полям – 33 дес., 1574 кв. саж.; 6. Лукою – 11 дес., 1188 кв. саж.; 7. Дорогами, канавою, ставом – 1 дес., 1352 кв., дес.

То ж база для практики з луківництва зі студентами в Семіполках була...

5 років з 1922 по 1927 рр. КМТ, а з 1923 р. КІМТ, жив своїм життям на утриманні держави, перебував, як і всі технікуми України, в статусі вищого

навчального закладу – тобто, практичним інститутом, який готував інженерів-меліораторів вузького профілю, свідомих виконавців поставлених завдань. Рушійні соціально-політичні зміни в молодій країні Рад наростали лавиноподібно. НЕП нічого нового так і не збудував, і не став інвестором в жодній індустріальній галузі економіки, хоча радвлада, поборниця будь-якого права на приватну власність, надавала можливість заможним громадянам реалізовувати свої статки в шести формах приватної власності – навіть утримання закладів освіти.

На порозі колективізації в сільському господарстві згідно процесу уніфікації освіти почалося і укрупнення навчальних закладів за профілями – одна з умов боротьби з паралелізмами. Технікуми «на одну спеціальність» відходили в минуле. В моду входив політехнізм. То ж на КІМТ чекало злиття з Київським землевпорядним технікумом (КЗТ). На превеликий жаль поденну історію життєдіяльності КІМТ-у і КМЗТ, яку можна було б вивчити в наказах дирекції по цих технікумах, подати не можливо через безрезультатність їх пошуків у архівних установах Києва. Маємо дещо із переписки з відомствами: НКЗС УСРР, Укрмеліотрест, НКО УСРР, які носять фрагментарний характер і схожі на витяги з контексту поточної роботи навчального закладу.

Справа про злиття Київського інженерно-меліоративного та Київського землевпорядного технікумів в 1927 р. розтяглася на місяці – від березня по кінець серпня. В наявній джерельній базі музею історії НУВГП за той період є кілька документів, де зустрічається ім'я Шкабари О.С.

«Протокол зборів Педперсоналу та Представників студентства КЗТ і КІМТ з 26 березня 1927 р.» [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 53] відзначає, що серед присутніх лекторів від КІМТ був і Шкабара. В ухвалі зборів по 2 питанню про злиття технікумів ряду присутніх і в т. ч. Шкабарі було доручено перечитати і перевірити, що запроTOCOLьований виклад зборів не спотворено.

В дискусії про доцільність об'єднання технікумів на листі 57 цього ж документу записано і виступ Шкабари, який порівняв дану справу «...до безуспішного сватання» із зазначенням, що в цьому об'єднанні нема раціональності і приєднується до думки Шиманського про утворення комісії, яка б всебічно вивчила це питання і зробила б свої висновки.

Як було подолано опір і небажання меліораторів зливатися із землевпорядниками – можна здогадуватися по деяких актах перевірок різних інспекцій та їх звіти у відповідні відомства та держустанови: про стан справ у КІМТ-і від санітарного стану приміщень із повсюдними «покладами» іще «миколаївської грязі», «козацької вольниці» в дисципліні та ставленні студентів до навчання, до «бутафорського» вигляду наочності в навчальних кабінетах технікуму, щоб згодом виявлені недоліки використати проти невдоволених об'єднанням із землевпорядниками.

В листі №549 до Наркомосвіти від 25 серпня 1927 р. про затвердження проректором Київського меліоративно-землевпорядного технікуму (КМЗТ) Рудіна й деканами Маркевича, Шиманського та Шкабари з аргументами про їх відповідність цим посадам [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1290, л. 62-62(об.)], бачимо, що фінал справи про об'єднання технікумів стався так, як було вирішено органами влади «згори». Гра в «демократію» закінчилася...

На листі 62(об.) вищезгаданого документу про Шкабару сказано наступне: «Шкабара О.С., що займає тепер посаду Директора Козаровичської досвідної лукової станції, очевидно, й на цій посаді й по всій роботі, яку продовжує, цілком відповідає умовам, що їх буде пред'явлено до Декана Культур-Технічного відділу, над організацією якого він багато і корисно працював.»

Даний лист підписано керівником КМЗТ Михайлівом та заявниками тт. Рудіним (заява №373), Маркевичем (заява №464), Шиманським (заява №212), Шкабарою (заява №107).

Під час реформування системи освіти СРСР КМЗТ, у якого матеріально-технічна база відповідала тогочасним вимогам і мав висококваліфікований педперсонал, у 1928 р. було вирішено приєднати до Київського

сільськогосподарського інституту, в складі якого відділення технікуму реорганізовувалися у факультети згідно академічних вимог до структури вищих навчальних закладів.

Цього разу процес входження КМЗТ до складу КСГІ відбувався швидше – на протязі вересня 1928 р. В ряді протоколів об'єднаних засідань Правління КСГІ та КМЗТ часто зустрічається ім'я Шкабари О.С. (подано в порядку хронології розвитку подій, а не за нумерацією листів у справі – прим. Філіпович Є.О.)

В Протоколі від 4 вересня 1928 р. [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 131-131(об.)] серед присутніх зазначено Шкабару, а в п.2 Протоколу ухвалено: «Обрати комісію під головуванням проф. Новака в складі членів Шиманського, Маркевича, Шкабари, членів Місцевкому та студентства, якій доручити розв'язати питання навчального характеру: навантаження лекторів, будівництво лабораторій, фінансування навчально-допоміжних установ тощо...»

Протокол №1 від 4 вересня 1928 р. [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 127-127(об.)] про засідання підкомісії щодо об'єднання КМЗТ і КСГІ, де головує проф. Новак А.В., секретар Шкабара О.С. По п.1 про вакантні посади та спільних лекторів ухвалено: «Доручити Шкабарі розв'язати питання з ботанікою й іншими дисциплінами.» Справа в тому, що проф. Делоне відмовився викладати курси ботаніки та генетики і вести ще кілька дисциплін на Культур-Технічному відділі.

В Протоколі про засідання комісії щодо об'єднання КМЗТ і КСГІ від 7 вересня 1928 р. [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 128] в п.1 доповідь Декана Культур-Технічного відділу Шкабари про наслідки доручених йому питань на попередньому засіданні комісії.

В Протоколі про засідання комісії щодо об'єднання КМЗТ і КСГІ від 13 вересня 1928 р. Шкабара О.С. знову обраний секретарем зборів [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 131 – 132 (об.)]. Комісія продовжує вирішувати питання злиття двох навчальних закладів.

В Протоколі Ч. 3 від 14 вересня 1928 р. засідання наради Деканів КСГІ та КМЗТ [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 129 – 129 (об.)] серед присутніх бачимо секретарем Шкабару О.С. На нараді відбувався розподіл дисциплін між викладачами. В п. «е» слухали про те, хто викладатиме дисципліни лукознавство і луківництво, болотознавство, культуру боліт та ін. «Викладачі Шкабара та Кашін мають штатне навантаження. т. Тюленев штатного навантаження поки-що не має». Постановили: «Залишити без змін, вважати на те, що через рік збільшиться кількість фахових дисциплін з практичними вправами й потрібно буде мати окремого штатного викладача».

Згідно листа НКО під Ч. 413-а від 20.08.1928 р. про злиття КМЗТ і КСГІ 22 вересня 1928 р. відбулося засідання комісії по даному питанню (Шкабара О.С. був у ролі присутнього), де затверджувалися штати, навантаження, питання остаточного оформлення злиття КМЗТ і КСГІ - в протоколі формулювання аналогічні, що й в попередніх [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 133].

В наказі спільних засідань управлінь КСГІ та КМЗП від 24 вересня 1928 р. [ЦДАВОВУ ф.166, оп. 6, д. 1317, л. 136] по адміністративній частині в параграфі 1 зафіксовано, що КМЗТ влило в КСГІ як три факультети. Всі викладачі колишнього КМЗТ «...залишаються на своїх посадах до розпорядження про виконання своїх обов'язків».

І знову в історії НУВГП – «біла пляма» величиною в 2 роки з 24 вересня 1928 р. по 22 червня 1930 р. Як жилося увесь цей час колишньому КМЗП в лоні КСГІ – не відомо - це завдання на перспективу знайти архівні документи цього періоду.

Побіжний погляд на вищезгадані архівні джерела підштовхують до висновку, що О.С. Шкабара позиціонує себе активним членом мікро соціуму трудового колективу КСГІ, в якому буде самовіддано «багато і корисно» працювати. Про мотив даного рішення вичерпно висвітлюється в книзі В.А. Вергунова - перед розділом «На освітній ниві для потреб с.-г. меліорації».

Маховик показових політичних судових процесів у радянському суспільстві по дискредитації фахівців царської «закалки», починаючи з кінця 20-х рр. ХХ ст., набирає сили. Керувати культуртехнічним факультетом у КІМІ О.С. Шкабарі довго не довелося. Про це є розлогий виклад на сторінках книги В.А. Вергунова. В грудні 1930 р. Шкабару з керівної посади усунуто. В документах ДАРО за 1931 р. іще можна зрідка натрапити на ім'я Шкабари. Проте наказу про його звільнення з КІМІ через арешт ні в 1931 р., ні в 1932 р. нема. Отак «тихо» і зник собі чоловік без будь-якої подальшої згадки.

Зникає зі структури КІМІ і дітище Шкабари – культуртехнічний факультет (переназваний на агро-меліоративний). Про це варто процитувати дослівно: Наказ № 5 Директора КІМІ від 12 січня 1932 р., підписаний директором (синім олівцем – прим. Філіпович Є.О.) і складається з єдиного параграфу.

«За розпорядженням Сектору Кадрів НКЗС Агро-Меліоративний факультет ВВАЖАТИ за ліквідований.

Студентів I-го, II-го та III-го курсів цього факультету ПЕРЕВОЖУ до відповідних курсів Інженерно-Меліоративного факультету.

Зав. Учебної Частини скласти для цих студентів перехідні учебні пляни.

ПІДСТАВА: Резолюція Зав. Сектору Кадрів НКЗС на листі КІМІ від 12/I ц.р. ч. 50/26.

ДИРЕКТОР /Горбач/ »

[Державний архів Рівненської області (ДАРО), ф. Р-1188, оп. 1, спр. 14, стор. 6]

Востаннє на ім'я Шкабари О.С. натрапляємо у справі, де зібрані матеріали за 1944 рік [ДАРО, ф. Р-1188, оп. 8, спр. 7, стор. 5-6 „Докладные записки о состоянии Супойской и Сульской болотных опытных станций после изгнания немецких оккупантов”. Начато: 30/XI-44. Окончено: 14/XII-44. На 59 листах].

Чому в цій справі підшиті заяви колишніх працівників Київського гідромеліоративного інституту (КГМІ), котрим директор Павло Андрійович Скоблiков відмовив у проханні взяти на роботу – загадка. Во істину не знаєш, де знайдеш...

Не один Шкабара змушений був під час окупації України працювати на німців – виживали, хто як міг.

Ось цей документ, який додано до заяви про прийом на роботу:

«Жизнеописание.

Имею от роду 58 лет. Родители мои были крестьяне-бедняки бывшей Минской губернии Пинского уезда, д. Горовата. Среднее образование получил в Киевском реальном училище, а специальное в Киевском Политехническом Институте, курс которого закончил по сельскохозяйственному отделению в 1910 году.

Работать начал в бывшем Киевском уездном Земстве участковым агрономом. В 1912 г. Прослушал в г. Рига одногодичные курсы по культуре болот и луговодству и после сдачи испытаний был назначен специалистом в бывшую Волынскую губернию, где работал до конца 1920 года. В 1921-22 гг. работал заведующим сельскохозяйственного Техникума в той же Волынской губернии, а с 1923 г. по назначению Наркомзема Украины был переведён на работу Директором по научной части Казаровической луговой опытной станции и одновременно по совместительству работал преподавателем в КГМІ до кануна 1932 г.

В начале 1933 г. был арестован органами ГПУ и после 6-месячного пребывания под арестом мне было предложено выехать в г. Омск сроком на 3 года (с зачётом пребывания под арестом) с правом работы по своей специальности.

В начале 1936 г. по предложению Воронежского Обл. ЗО стал работать в качестве зав. Отделом агротехники на Павловской луговой станции; весной 1941 г. был переведён на Вейделевский сортучасток в р-не Воронежской обл., где и оставался до прихода немцев и продолжал свою работу до конца

1942 г. В декабре 1942 г. был насильственно эвакуирован из пределов Воронежской обл. в г. Харьков в распоряжение Управления государственных имений. Однако, по пути в Харьков я скрылся и после продолжительных скитаний добрался до Полтавы, где мне в областном Земельном управлении предложили ехать в Золотоношу и работать по культуре махорки. В мае месяце 1943 г. я стал работать в Чернобаевском р-не по махорке в качестве инструктора при колхозах и оставался на этой работе около 5 месяцев, а в сентябре месяце, когда пришли наши армии и была восстановлена Соввласть, я был назначен участковым агрономом Богодуховской МТС, где проработал почти 6 месяцев и в марте этого года вследствие болезни сердца был освобождён от работы в МТС.

19/IV-44 г.

/Підпис/

О.С. Шкабара»

... Книгу В.А. Вергунова «Культура боліт та луківництва в українському Поліссі: професор Олексій Степанович Шкабара (1886 – 1959)» прочитала, наче бестселер. Из тих наявних відомостей про колишніх і сучасних викладачів НУВГП, що є в джерельній базі музею історії університету, повного уявлення про їх постаті не складеш. Музейний фонд, який перепав мені у спадок від попередників, і досі вивчається та впорядковується. Дослідницькою діяльністю на постійній основі серйозно ніхто не займався і, щоб щось відстежити в біографії когось та його діяльності на момент роботи в НУВГП, потрібно вживатися в роль професійного слідчого.

Багаторазове перечитування тексту книги було саме таким, наче «розкручувала справу». Не за для прискіпувань до чогось в праці автора, а для заглиблення в суть її змісту. В ці миті накочували хвилі жалю, що наразі ніякою навчальною програмою у підготовці фахівців профільних факультетів (тепер навчально-наукові інститути) не передбачена історія вітчизняної науки і техніки. Тепер з навчальних планів навіть вилучена і така дисципліна, як «Вступ в спеціальність». То ж майбутні бакалаври та магістри і не здогадуються, звідки взялися витoki їх фаху і хто біля тих витоків стояв.

Будь-кого зупини і запитай, хто з визначних вчених створив ту науку, знання з якої лягли у підвалини ними обраної спеціальності - в кращому випадку округлять очі від здивування...

Тріумвірат Практика-Наука-Освіта визначає суспільно-економічну успішність будь-якої країни. Послаблення міцності хоча б однієї складової цього трикутника призводить до фатальних змін в суспільстві, наслідки яких непередбачувані. Не станемо тут згадувати про постіндустріальне суспільство, глобалізацію, теорії змов і т. п. Повернемося до наукового надбання вчених-аграріїв минулого – наших вітчизняних науковців, які були реальними патріотами своєї країни. В чому полягав їх патріотизм? В ідеї, як і чим завтра нагодувати співвітчизників, та з цією метою реалізувати свої задуми в житті. Яким би техногенним не було суспільство, аграрна галузь там завжди матиме місце. Золото і гроші хліб на столі не замінять!

Пригадалось, як в дитинстві вередувала, що не хочу яблука, а хочу мандаринку, і, як дід присадив мене: «Їсти треба те, що зросло на землі, на якій стоїш – для твоєї ж користі та здоров'я.»

За істиною в словах мого діда далеко йти не треба, а лиш до вікна, щоб поглянути на вуличних перехожих, як поглядшали наші люди. Раніше огрядна людина в соціумі сприймалася хворою, а тепер – це норма. Ожиріння вразило націю переважно від нездорової їжі, часто від іноземного виробника...

І це на наших чорноземах, з напрацьованими агротехнологіями, з селекційними досягненнями в рослинництві, насінництві, овочівництві, садоводстві, тваринництві та птахівництві?

Все залежить від політики і політиків. На жаль, ні політики, ні можновладці, ні бізнесмени-скоробагачки книжок В.А. Вергунова не читають. То ж самовідданість Віктора Анатолійовича Вергунова в місії повернення забутих імен вітчизняних вчених-аграрників в серії книг «Аграрна наука України в особах, документах, бібліографії» - це «глас волаючого в пустелі».

Філіпович Єва Олександрівна –
Завідувач музею історії НУВГП,
член Національної спілки журналістів України,
член Національної спілки краєзнавців України